

347.78:349.22

AUTORSKO DELO U TOKU RADNOG PROCESA

Prof. dr Sefer Međedović*

Apstrakt:

Autorsko djelo je stvaralački čin čovjeka, bilo žene bilo muškarca, pri čemu nije od značaja starost autora, jer nekada genijalni maloljetnici, naročito u oblasti umjetnosti mogu biti autori, s tim što maloljetnik prije 15 godina ne može stvoriti djelo u radnom odnosu, jer prema pozitivnim propisima on ne može zasnovati radni odnos prije 15 godine života. Za autorska djela stvorena u radnom odnosu važi pravilo da imovinska ovlaštenja ima poslodavac u trajanju od 5 godina od završetka djela, a moralna ovlaštenja ima autor.

Radni proces je okvir autorovog djelovanja kao uposlenika. Imovinska ovlaštenja na takvom djelu zadržava poslodavac u trajanju od 5 godina. Njihovi odnosi regulišu se ugovorom. Na ovaj odnos se primjenjuju odredbe propisa iz oblasti autorstva, obligacionog i radnog prava.

Ključne riječi: autorsko djelo, radni proces, zaštita, pravo.

UVODNE NAPOMENE

Autorsko djelo može biti stvoreno u radnom odnosu, s tim što pravo iskorišćavanja ima poslodavac. Autoru pripadaju moralna ovlaštenja u koja svakako spada pravo autora da se na tom dijelu naznači njegovo ime, odnosno da se zna ko je autor toga djela, s tim što naznačenje autora može biti određeno punim imenom i prezimenom autora, ali to može biti i u vidu pseudonima ili znaka. U sudskoj praksi su izgrađeni slučajevi šta se smatra autorskim djelom stvorenim u radnom procesu, slično kao kod autorskih djela uopšte.¹

Odnos poslodavca i upošljenog (autora) reguliše se ugovorom o radu na osnovu Zakona o autorskom i srodnim pravima. Znači, ugovor o radu je pravni osnov na osnovu kojeg poslodavac stiče imovinsko-pravna ovlaštenja na

* Redovni profesor na za užu naučnu oblast građansko pravo na Departmanu za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru, advsefer@t-com.me.

¹ „Ne predstavlja autorsku samostalnu, intelektualnu tvorevinu prilagođavanje opšteg modela sistema vrednovanja poslova i radnih zadataka organizacionim potrebama poslodavca, koji je učinjen od strane njegovog radnika u izvršenju redovne radne obaveze“: (Rješenje Vrh. Suda Srbije, Gž. br.4/01 od 10.04.2002. god.)

autorskom djelu. Jedini izuzetak je korišćenje računarskog programa stvorenog u radnom odnosu, jer za njegovo korišćenje pravni osnov se nalaz direktno u zakonu.

Valja naglasiti da se kod ovakvog odnosa ne štiti sama ideja, nego ono što izražava ideju a to je autorsko djelo, kao proizvod ljudskog uma i duha bez obzira kako je ta ideja izražena. U svakom slučaju iskorišćavanje autorskog djela može se vršiti samo u okviru registrovane djelatnosti poslodavca.

Zakonom je određen rok od pet godina od dana završetka djela ako opštim aktom poslodavca ili ugovorom nije drugačije određeno.

Iako poslodavac ima pravo na iskorišćavanje djela, to ne isključuje pravo autora na dobijanje naknade zavisno od efekata iskorišćavanja djela.

Kod sabranih djela, autor ima pravo da objavi svoje djelo i prije isteka roka. Takođe poslodavac ima pravo da autorsko djelo iskorišćava u okviru svoje djelatnosti bez dozvole autora. Pri tome poslodavac nije obavezan da plaća autoru naknadu za korišćenje djela što je kuriozitet, jer u drugim slučajevima kada nije u pitanju autorsko djelo stvoreno u radnom odnosu, autor ima pravo na zaštitu svog djela od neovlašćenog iskorišćavanja.

Valja zapaziti da pravno lice (privredno društvo, ustanova, udruženje itd.) ne može biti autor. Pravno lice može biti samo izvedeni nosilac autorskog prava kada se na njega prenese pravo na iskorišćavanje djela. Ipak, stvaranje autorskog djela za vrijeme radnog odnosa zadržava autorovu individualnost sa svim karakteristikama kao za svako autorsko djelo, jer je i tu potrebno, da ideja djela izađe iz duhovne unutrašnjosti svoga stvaraoca i da bude jasno izražena. Dakle, autorsko djelo mora biti preneseno na materijalnu podlogu, a govorno ili muzičko djelo koje nije snimljeno ili zabilježeno notama, ili koreografija koja nije pismeno izražena, takođe se smatraju autorskim djelom, kada budu izražena na odgovarajući način.

I najzad, autorsko djelo ne mora biti objavljeno da bi uživalo autorsku zaštitu.

Poslodavac ima pravo da na derivativan način iskorišćava autorsko djelo, ali tek onda kada sa autorom zaključi ugovor o radu ili neki slični ugovor. U tom slučaju on je aktivno legitimisan za zaštitu autorskog djela kod sudova i drugih organa. On takođe ima pravo da zatraži određivanje privremene mjere protiv svakog trećeg lica koje povrijedi njegovo pravo ili neposredno prijeti da će mu ga povrijediti.

KARAKTERISTIKE AUTORSKOG DJELA STVORENOG U RADNOM ODNOSU

Kod softwera je pravno lice nosilac autorskog prava što znači da njemu pripadaju imovinsko-pravna ovlašćenja. Zapravo, pravno lice se smatra kreatorom autorskog djela i jedino u tom slučaju ono može biti izvorni nosilac autorskih prava bez obzira na ime radnika koji je to djelo stvorio u radnom procesu. Objavljivanje takvog djela vrši se u korist pravnog lica i njemu pripada pravo na naknadu za sve koristi od takvog djela.

Doduše, postoje shvatanja po kojima poslodavac ne može biti nosilac moralnih ovlašćenja takvog djela, (kao npr. u Francuskoj), ali u cjelini gledano moralna ovlašćenja autora, koja mu pripadaju imaju izvjesna ograničenja, pogotovo kada su u pitanju softveri.²

Karakteristično je to, da kolektivna djela, u koja spadaju enciklopedije, rečnici, plakati, računarski programi i sl. izvorno nastaju u procesu rada i njima upravljanju isključivo poslodavci kao njihovi izvorni nosioci.

Kao i svako djelo, autorsko djelo stvoreno radnom procesu mora ispunjavati sve opšte karakteristike duhovne tvorevine. Zakonom o autorskim i srodnim pravima³, kao i Bernskom konvencijom iz 1886. godine autorsko djelo se određuje kao tvorevina stvorena u oblasti književnosti, umjetnosti i nauke.

Dakle, to je duhovna originalna tvorevina izražena u odeđenoj formi, bez obzira na njegovu umjetničku, naučnu i drugu vrijednost, njegovu namjenu, veličinu i način ispoljavanja. Pri tome ne smatraju se autorskim djelom opšte ideje, postupci, metodi rada ili matematički koncepti, ni načela, principi i uputstva sadržana u autorskom djelu. Isto tako ne smatraju se autorskim djelom ni zakoni, propisi, ni službeni materijali organa koji vrše javna ovlašćenja, službeni prevodi propisa, podnesci i drugi akti sudskih i upravnih organa.

Pošto autor može biti samo čovjek, autorsko djelo je određeno ljudskom djelatnošću i duhovnim sadržajem, kao i svojom formom i originalnošću.

Kao ljudska tvorevina, autorsko djelo ne može biti rezultat rada životinje, prirode ili neke mašine odnosno uređaja, iako se nekada ljudski rad ne može jasno odvojiti od pomoći složenih tehnologija i uređaja. Ljudski rad kao autorsko djelo mora biti ispunjen duhovnim sadržajem jer samo onaj rad koji proizilazi iz ljudskog duha i uma može biti racionalan i imati emocionalni karakter.

Duhovni sadržaj se najprije izražava kao ideja djela koja ima fazu unutrašnje konkretizacije u vidu koncepta, nota, skica i sl. tek sazrijevanjem ove prve faze nastaje kontura djela, odnosno spoljnim oblikovanjem djela postiže se veći stepen realizacije autorove ideje i dolazi do prelaska iz unutrašnjeg oblika u fazu jasne konkretizacije. Prema tome, autorsko djelo je jedinstvo ideje kao animus i korpusa kao forme djela.

U svakom slučaju autorsko djelo podrazumijeva originalnost jer to je uslov za njegovu zaštitu. Ona je odraz ličnosti autora i njegovog uma i duha u koje on unosi elemente svog obrazovanja, iskustva i informacije iz kolektivne svijesti.

Originalno autorsko djelo prevazilazi okvire svakodnevnog, uobičajenog i rutinskog stvaralaštva, ali to nikako ne znači da autorsko djelo mora biti genijalno ili natprosječno.⁴

² Softver predstavlja niz upustava koja korisnik izdaje hardwaru- na određenom programskom jeziku, po određenom redosledu sa ciljem da se izvrši određena funkcija.

³ „Službeni glasnik RS“, br. 104/99, 99/11 i 119/12.

⁴ „Ne predstavlja autorsku samostalnu intelektualnu tvorevinu prilagodavanja opšteg modela sistema vrednovanja poslova i radnih zadataka organizacionim potebama poslodavca koji je učinjen od strane njegovog radnika u izvršenju redovne radne obaveza“.

Kod autorskih djela stvorenih u radnom odnosu najčešće je naglašena njihova praktična korist.

U opšte karakteristike autorskog djela spada i određenje njegove pravne prirode. O tome su mišljenja podijeljena. Jedni pripadaju monističkom, drugi dualističkom, a treći pak trijalističkom shvatanju. Po monističkom shvatanju bitna je forma a ne ideja djela. Ovo shvatanje zastupa njemački pravnik Kohler i naš prof. Miodrag Janjić. Dualističko shvatanje zastupa francuski teoretičar Anri de Bua i naš bivši profesor Vojislav Spaić. Po njima je bitna ne samo forma djela (corpus), već i ideja djela (animus), pa autorsko djelo predstavlja jedinstvo ideje i forme. Po trijalističkom shvatanju treba uvažiti i unutrašnju konkretizaciju ideje, tako da ona predstavlja jedinstvo sa formom i idejom. Ovo shvatanje zastupa ljubljanski profesor Jurij Štampihar.⁵

Autorska djela uopšte spadaju u oblast intelektualne svojine, pa je zato pogrešno poistovjećivati ovu sa materijalnim dobrima. Zapravo, predmet građansko – pravne svojine je stvar u materijalnom smislu, a predmet intelektualne svojine je nematerijalno dobro, kao umni, odnosno intelektualni proizvod. Otuda autorsko pravo ima ograničeno trajanje za razliku od građansko – pravne svojine koja nema ograničeno trajanje. Puna je istina da su prava intelektualne svojine društveni odnos koji nastaju povodom stvaranja i korišćenja intelektualnih tvorevina i kao takva smatraju se prava sui generis, s tim što između autorskih i njim srodnih prava postoji razlika od prava industrijske svojine koja takođe sačinjavaju prava intelektualne svojine, jer dok je kod autorskih prava naglasak na esteticu autorskih djela, dotle je kod prava industrijske svojine naglasak na njihovoj materijalnoj koristi.

Isto tako, prava industrijske svojine moraju biti nova u trenutku podnošenja prijave za priznanje, dok novost kod autorskih prava nije karakteristična, jer o jednoj te istoj temi može pisati više različitih autora na sasvim različit način. Pored toga, za priznanje prava industrijske svojine mora da podnijeti prijava u upravnom postupku, dok se za autorska prava ne podnosi prijava jer ona egzistiraju samim činom nastanka.

Već smo rekli da materijalna obilježja prava intelektualne svojine imaju vremensko trajanje. Tako autorska prava traju za života autora i 70 godina poslije njegove smrti. U stvari traju mnogo više nego prava industrijske svojine – npr. patent (20 godina od dana podnijete prijave), jer pronalasci brže zastarijevaju od autorskih prava.

O odnosu autorskih prava i prava industrijske svojine treba gledati međusobna dejstva i uticaje u svakom slučaju prava intelektualne svojine, kada dostignu svoj vrhunac približavaju se umjetnosti, i obrnuto, kada umjetnost na putu usavršavanja dostigne svoje krajnje usavršavanje ona se pretvara u nauku, a jedinstvo nauke i umjetnosti je najveća manifestacija ljudskog genija.

⁵ Miodrag Janjić, enciklopedija Imovinskog prava i prava udruženog rada, Beograd, 1978. god; str.34; Vojislav Spaić, Teorija autorskog prava i autorsko pravo SFRJ, Sarajevo, 1969.god; str.5.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Već smo rekli da je tvorac autorskog djela čovjek, kao i kod autorskog djela stvorenog za vrijeme rada. Dakle, čovjek stvara autorsko djelo u procesu svog rada (za koji prima platu), samo što je to autorstvo specifično u odnosu na autorstvo koje čovjek ispunjava van radnog vremena. U tom pravcu autorsko djelo stvoreno za vrijeme rada možemo posmatrati u objektivnom i subjektivnom smislu. U objektivnom smislu takvo pravo obuhvata skup ukupnih odnosa u vezi sa stvaranje i korišćenjem autorskog djela iz oblasti književnosti, nauke i umjetnosti, mada autorsko djelo stvoreno u radnom procesu najčešće i najviše se približava pravima industrijske svojine, jer je kod njega naglašena tehnička i komercijalna priroda. Subjektivni karakter autorskog djela i autorskog prava proizilazi iz čovjekovog umnog djelovanja i određuje se kao skup imovinskih i moralnih ovlašćenja autora na svom autorskom djelu.

Moralna ovlašćenja pružaju pravnu zaštitu autorovoj ličnosti i njegovom ugledu, dok imovinska ovlašćenja obezbjeđuju pravo poslodavcu na raspolaganje djelom i uživanje koristi od autorskog djela za period od pet godina.

U kontinentalnom sistemu regulisanja autorskog prava, u koje spada i naše pravo, ne traži se ispunjenje određenih formalnosti za razliku od aglosaksonskog prava kod kojeg dominira kopirajt koji zahtijeva ispunjenje brojnih formalnosti i koji na autorsko pravo gleda kao na subjektivno pravo.

Kada se autorsko djelo počelo razlikovati od tjelesnih dobara pojavila se i zaštita autorskog djela, počev od privilegija koje su feudalni vladari dodjeljivali pojedinim autorima, jer nije bilo isto prvo štampanje djela od njegovog preštampavanja. Kasnije su se pored štampara pojavili izdavači i urednici pa su privilegije obuhvatile njih. Ako bi autor ujedno bio i izdavač svog djela onda su privilegije davane i autorima.

Još 1623 godine pojavio se Zakon o monopolima u Engleskoj, kojim je engleski kralj Jakov Stjuart I, zabranjivao monopol, osim pravim pronalazačima. Tada su izdavači morali da registruju svoje poslove preko registra predajom dva primjerka knjige.

Prvi zakon o autorskom pravu, poznat kao zakon kraljice Ane iz 1709 godine koji je bio na snazi sve do 1911 godine po kome je autor bio izvorni nosilac prava na štampanje i izdavanje svog djela. Ta zaštita je trajala četrnaest godina i mogla je biti produžena na isti period ukoliko je autor bio živ.

U Kraljevini Jugoslaviji donijet je Zakon o zaštiti autorskog prava iz 1929 godine koji je tada bio jedan od najmodernijih zakona iz te oblasti, a 1930 godine Jugoslavija je pristupila Bernskoj konvenciji.

Autorsko djelo stvoreno za vrijeme radnog odnosa može biti djelo jednog, a može biti i djelo više autora, s tim što njihovi udjeli ne moraju biti jednaki, a zavisno od učešća u stvaranju djela zavisi i njihova naknada. „Samo kazivanje o svom ličnom životu kroz razgovor ne dovode do stvaranja autorskog djela, pa to lice, na osnovu čijeg je kazivanja i života stvoreno autorsko djelo, nije autor, ni koautor

stovrenog djela iz oblasti književnosti...“⁶ Kod spojenih autorskih djela svaki autor zadržava svoje autorsko pravo i njihovi odnosi se regulišu ugovorom, budući da kod takvih djela ne postoji akt zajedničkog stvaranja (čl.12 ZASP-a). Kod koautorskih filmskih djela pisac scenarija, režiser i glavni snimatelj su koautori, a ako je muzika bitan elemenat filmskog djela i konponovano je za djelo, onda je i kompozitor koautor filmskog djela. Filmsko djelo predstavlja cjelinu u kojoj dominira producent, koji zaključuje ugovor sa svakim koautorom i na osnovu toga postaje nosilac autorskog prava na filmskom djelu, što je svojstveno sistemu zakonske cesije.⁷

Pitanje naknade (honorara) ne procjenjuje se samo na osnovu toga da li je autorsko djelo stvoreno u radnom vremenu ili izvan radnog vremena ili da li je djelo spadalo u redovnu dužnost autora ili ne, već na osnovu ukupnih okolnosti, shodno Zakonu o autorskim i srodnim pravima.⁸

Autorov radni odnos cijeni se po zakonu o radu, opštem kolektivnom ugovoru i ugovoru o radu između poslodavca i zapošljenog. Dakle, autor može biti u radnom odnosu na neodređeno ili određeno radno vrijeme. Isto tako autor može biti strani državljanin ili lice bez državljanstva (apatrid) koji rade kod poslodavca. U svakom slučaju radni odnos se može tretirati kao odnos po osnovu rada između zapošljenog i poslodavca. Pri tom, kolektivnim ugovorom i ugovorom o radu može se utvrditi veći obim prava i povoljni uslovi rada od prava i uslova utvrđenih zakonom o radu. Ako pojedine odredbe kolektivnog ugovora utvrđuju nepovoljnije uslove rad od uslova utvrđenih zakonom o radu, primjenjuje se zakon. Ako pojedine odredbe ugovora o radu utvrđuju nepovoljnije uslove rada od uslova utvrđenih zakonom i kolektivnim ugovorom, ništave su. Valja još imati u vidu da, ukoliko kolektivni ugovor kod poslodavca nije zaključen, neposredno se primjenjuje granski kolektivni ugovor za odgovarajuću djelatnost, a ako nema granskog kolektivnog ugovora, primjenjuje se opšti kolektivni ugovor. Ako autor kao zaposleni ostvaruje zaradu, on pored toga ima pravo na posebnu naknadu po osnovu autorstva, kao i pravo na bezbjednost i zaštitu života i zdravlja na radu, stručno osposobljavanje u skladu sa zakonom i kolektivnim ugovorom.

Ako poslodavac ne označi svog uposlenika kao autora koji je djelo stvorio, uposleni ima pravo na naknadu nematerijalne štete, o čemu je sudska praksa izgradila jasan stav.⁹

⁶ Presuda Vrh. suda Srbije Gž. br.846/85 od 09.09.1985. god.

⁷ „...da li će koautorsko djelo biti nedjeljiva cjelina zavisi od samog djela, tj. da li je moguće doprinose autora izdvojiti i odvojeno koristiti. Po pravilu odnosi koautora povodom stvaranja a naročito korištenja djela reguliše se ugovorom.“ (leksikon Građanskog prava, Beograd, 1996.god str.277).

⁸ Takvo određenje daje odluka Vrhovnog suda Srbije Gž.br. 3220/66.

⁹ „Tužilac je u izvršavanju radne obaveze kod tuženoga stvorio autorsko djelo. Tuženi je djelo prepisao i nije označio tužioca kao autora djela i time je izvršio povredu njegovih autorskih prava pa ima pravo na naknadu nematerijalne štete, ali nema pravo na naknadu materijalne štete“ (Vrh. sud Srbije, Rev. br.733/96 od 12.03.1996. god, objavljeno u zakonu o autorskim i srodnim pravima, Dimitrije Milić, Beograd, 2011. God; str.262).

Da bi uposleni ostvario pravo na imovinska ovlašćenja autorskog djela mora ispunjavati opšte i posebne uslove iz zakona o radu što znači da to lice mora imati navršenih 5 godina života i opštu zdravstvenu sposobnost. Isto tako lice sa invaliditetom koje je zdravstveno osposobljeno za rad na odgovarajućim poslovima može zaključiti ugovor o radu pod uslovima i na način utvrđen zakonom o radu. Ako ugovor o radu poslodavac zaključi sa licem mlađim od 18 godina mora imati pismenu saglasnost roditelja, usvojioca ili staraoca, ako takav rad ne ugrožava njegovo zdravlje, moral i obrazovanje odnosno ako takav rad nije zabranjen zakonom. Poslodavac ne može od lica zahtijevati podatke o porodičnom, odnosno bračnom statusu i planiranju porodice kao ni dostavljanje isprava i drugih dokaza koji nijesu od neposrednog značaja za obavljanje poslova.

Poslodavac ne može da uslovljava zasnivanje radnog odnosa sa ženom, uslovljavajući je da pribavi dokaze o trudnoći, osim ako se radi o poslovima kod kojih postoji znatan rizik za zdravlje žene i djeteta utvrđen od strane nadležnog zdravstvenog organa.

Ugovor o radu između poslodavca i radnika smatra se zaključenim kad ga potpišu zaposleni i poslodavac. Ugovor o radu se zaključuje prije nego što radnik stupi na rad.

Ugovor o radu na određeno vrijeme radi zamjene privremeno odsutnog zaposlenog, može se zaključiti do povratka odsutnog zaposlenog, ali ako se privremeno odsutni zapošljeni rasporedi na drugo radno mjesto, onda se može ugovor o radu na određeno vrijeme tretirati kao ugovor o radu na neodređeno radno vrijeme.

Ako uposleni koji je stupio na rad po ugovoru na određeno vrijeme nastavi da radi po isteku roka za koji je zaključen ugovor o radu i pristane na takvo zaposlenje, dolazi do transformacije radnog odnosa na određeno vrijeme u radni odnos na neodređeno vrijeme. U svakom slučaju zaposleni ostvaruje svoja prava i obaveze iz radnog odnosa danom stupanja na rad.

Zaposleni može sa poslodavcem zaključiti ugovor o radu na određeno radno vrijeme sa nepunim radnim vremenom i tada ostvaruje svoja prava iz rada i po osnovu rad srazmjerno vremenu provedenom na radu. Kad priroda posla zadovoljava, poslodavac može organizovati rad kod kuće zaposlenog i taj odnos se reguliše ugovorom o radu. Isto tako poslodavac može zaključiti ugovor o radu za obavljanje poslova u domaćinstvu, što predstavlja poseban slučaj kada tako zaposleni stvori autorsko djelo u toku rada, jer isplata naknade za rad može da bude u naturi, obezbjeđivanjem stanovanja i ishrane i to davanje mora se novčano izraziti.

Druge modalitete radnog odnosa kao što su prekovremeni rad, dežurstvo i sl. takođe se reguliše ugovorom kao i preraspodjela radnog vremena, preračunavanje časova rada, noćni rad, dopunski i smjenski rad.

Dakle, sva pitanja između poslodavca i zapošljenog reguliše se ugovorm o radu čime se stvara veća izvjesnost u njihova prava i obaveze, a time se stvaraju jasni uslovi za zaštitu poslodavca i zaposlenog.

Literatura

Janjić, M., Enciklopedija Imovinskog prava i prava udruženog rada, Beograd, 1978.
Spaić, V., Teorija autorskog prava i autorsko pravo SFRJ, Sarajevo, 1969.
Zakon o autorskim i srodnim pravima, Službeni glasnik RS, br. 104/99, 99/11 i 119/12.

AUTHOR'S WORK DURING THE WORK PROCESS

PhD Sefer Međedovic

Abstract

Authors work is a creative act of man, any woman any man without it being of importance the age of the author, because sometimes ingenious minors, especially in the field of art can be authors, except a minor 15 years ago can not create a work of an employee, because according to applicable regulations it can not be employed before 15 years of age. Copyright works created in employment, the rule is that the employer has a proprietary authorization for a period of 5 years from the completion of the work, a moral authority to the author.

The working process is the framework of the author's work as an employee. Property powers in such work shall be retained by the employer for a period of 5 years. Their relations are regulated by the contract. In this relationship, the provisions of regulations in the field of authorship, obligation and labor law.

Keywords: authors work, workflow, security, law.